

Pieter Geyls denken over geschiedenis en zijn ageren in de politiek

Lode WILS

Van de hand van de Leuvense historicus Dr. Jo Tollebeek, aangesteld navorser bij het N.F.W.O., verscheen een zeer opgemerkte studie *Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860*¹. In zeven heldere hoofdstukken wordt de ontwikkeling weergegeven van het geschiedtheoretische denken, te beginnen met Robert Fruin, de grondlegger van de verwetenschappelijking der Nederlandse historiografie. De ideeën terzake stonden niet los van de politieke ontwikkelingen en van de standpunten die de historici daartegenover innamen: denk aan het marxisme van Jan Romein of aan de verdediging van de democratie en de kritiek op haar reilen en zeilen door Johan Huizinga. Al die figuren komen uitvoerig aan bod, evenals de nationaal-bewogen P.J. Blok. Bovendien werden enkele mindere goden als generatiegenoten samengebracht: Bussemaker, Kernkamp, H. Brugmans en Colenbrander.

In dit aangenaam geschreven werk dat steunt op een enorme eruditie, wordt aldus voor het eerst een samenhangend beeld opgehangen van de grote lijnen in de Nederlandse geschiedschrijving sinds 130 jaar. Tegelijk bevat het over de vijf belangrijkste historici indringende studies die elk afzonderlijk als monografieën kunnen gelezen worden. Op het terrein van *Wetenschappelijke Tijdingen* ligt het hoofdstuk over Pieter Geyl als geschiedtheoreticus, „van opposant tot autoriteit”. Het is onbegonnen werk om de rijkdom van deze 64 bladzijden hier samen te vatten. Wel kunnen we niet voorbijgaan aan de bevindingen van de auteur betreffende de Groot-Nederlandse opvattingen en activiteiten van Geyl, die vroeger in dit tijdschrift stof leverden voor discussie².

Geyl verklaarde dat hij een tegenstander was van diegenen die een vernietiging van België voorstonden met de inlijving van Vlaanderen bij Nederland. Geeft dit zijn werkelijk handelen weer, of is het een onderdeel van een tactiek waarin hij ook grove onwaarheden niet schuwde? Tollebeek: „Toch moet de vraag of Geyl om *principiële* dan wel om *tactische* redenen een gematigde houding aannam en het openlijk irredentisme van de extremisten verwierp, opnieuw worden gesteld. Een grondig onderzoek van Geyls uitgegeven en onuitgegeven cor-

1. J. TOLLEBEEK, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederlands sinds 1860*; Amsterdam, Wereldbibliotheek, voor België: De Nederlandsche Boekhandel, 1990, 506 blz. + 16 ill., 985 Bfr.

2. L. WILS, *Gerretson, Geyl en Vos. Spanningen tussen de Grootnederlandse beweging en de Vlaams-nationalistische*, 41e jg., 1982, blz. 95-120. P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN, *Leuvens recidivisme. Het gebruik door prof. dr. L. Wils van de briefwisselingen Geyl en Vlaanderen en Gerretson-Geyl*, en L. WILS, *Nog eens: Gerretson, Geyl en Vos*, in 42e jg., 1983, blz. 44-58 en 59-63.

respondentie wijst eerder in de richting van het tweede. Nergens komt dit zo duidelijk tot uiting als in de volgende passage uit een brief van Geyl aan zijn Londense vriend G.J. Renier van 9 augustus 1927: „*Vlaanderen* (het openlijk anti-Belgische weekblad van de gevluichte activisten in Holland) vervult een nuttige functie, zou nog veel grotere diensten aan de beweging kunnen bewijzen als De Decker niet zekere temperamentele hebbelijkheden bezat, die ten slotte met het beginsel dat hij vertegenwoordigt niets te maken hebben. Dat beginsel zelf is volmaakt in de haak...”. Hij verwierp het irredentisme (‘dat beginsel’) van De Decker c.s. dus niet, integendeel: de politieke hereniging van Vlaanderen en Nederland was ook zijn ideaal... Ook Van Eyck interpreteerde Geyls politieke engagement op deze manier en hij betreurde het dat zijn vriend niet dapper genoeg was om daar openlijk voor uit te komen. Voor Geyl was dit echter geen kwestie van moed, maar van tactiek... In tegenstelling tot de schreeuwers van *Vlaanderen* leek Geyl de doeltreffendheid van Gerretsons stelregel *in politicis* dus te begrijpen: ‘Je moet, als je de mensen meekrijgen wil, hun nooit vertellen wat je eindoel is. Je moet ze nooit verder inlichten dan over het eerste station’. Kortom: Geyl toonde zich in de concrete politiek wel een reformist; in zijn streven was hij echter een revolutionair”. Aldus vat de auteur zijn uitgebreid onderzoek samen.

Uiteraard behandelt Tollebeek nog uitvoeriger de Groot-Nederlandse geschiedschrijving die Geyl in dienst stelde van zijn irredentisch streven. In een stroom van polemische geschriften ging Geyl tekeer tegen het gevestigde historische beeld van België en van Nederland, dat uit de voorbije eeuwen het bestaan van twee gescheiden naties verklaarde. Dat beeld noemde hij een uitvinding van Pirenne, overgenomen door diens „Hollandse claque”.

In feite kon of durfde Geyl het lange tijd niet aan, om Pirenne direct aan te vallen. Aan zijn medestander en vriend Gerretson vertrouwde hij einde 1928 toe: „Ik ben in een moedeloze bui. Ik heb de laatste dagen hard aan mijn *Nederlandsche Stam* gewerkt... en dan lijkt het me weer zo dilettantisch, zo’n af-treksel van wat anderen gezegd hebben. Pirenne is een verbazende kraan. Hij wist er wat van, van die Middeleeuwen en de Bourgondische tijd, ik niet”³. Tenslotte voelde hij zich verplicht om de *Histoire de Belgique* van Pirenne te vertekenen om ze te kunnen aanvallen. Hij legde Pirenne in de mond dat de scheuring der Nederlanden in de zestiende eeuw zou zijn veroorzaakt door een tegenstelling tussen twee nationaliteiten, dan wanneer Pirenne integendeel beklemtoond had dat de godsdienst-strijd de enige hinderpaal vormde voor de samenwerking van alle provincies tegen Spanje.

Tollebeek schrijft: „Geyls kritiek op de Kleinnederlander Colenbrander daarentegen was meer terzake. Deze had — zo bijvoorbeeld in 1905 — de zestiende-eeuwse scheuring wel degelijk uit een wezenlijke incompatibiliteit tussen Noord en Zuid verklaard”.

3. L. WILS, *De Grootnederlandse geschiedschrijving*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. LXI, 1983, blz. 321-366; het citaat blz. 334.

Tot op vandaag wordt Geyl door sommigen voorgesteld als een overwinnaar van de Kleinnederlandse en de Belgicistische geschiedschrijving, die de *gevolgen* van de scheuring als haar *oorzaken* zou hebben gezien, namelijk het ontstaan van twee gescheiden naties. Het ligt nochtans voor de hand dat de aan drang daartoe nagenoeg alleen in het Noorden moest ontstaan. In de Bourgondische staat waren „Vlaanderen en Brabant het hart van de Nederlanden”, zoals Geyl zelf geschreven had in 1921. Door de afscheuring, niet van een noordelijke helft maar van een veel kleiner noordelijk deel op het einde van de zestiende eeuw, en door verder gebiedsverlies in de zeventiende, werden zoals Huizinga zegde „de Zuidelijke Nederlanden in bijna alle opzichten de echte, maar aan weerszijden gesnoeiide uitgroei van de Bourgondische staat”. Er was dus geen probleem van continuïteit in de Belgische geschiedenis, en Geyl heeft aan de conceptie van Pirenne niets wezenlijks toegevoegd noch afgedaan.

Er was en is wel een probleem van continuïteit in de *Noordnederlandse* geschiedenis. Het huidige Nederland is gegroeid uit de Bourgondische staat met zwaartepunt in Vlaanderen en Brabant, door een afscheiding die Holland tot centrum zou maken en het calvinisme tot ideologie. Vandaar dat een geschiedenis van Nederland noodzakelijk mank loopt, als ze verder wil teruggaan dan 1572, maar noodzakelijk onvolledig is wanneer ze pas daar zou beginnen. Deze spanning moest door niet-calvinisten het scherpst worden aangevoeld, omdat voor hen 1572 het begin niet kon zijn. Daarom verkozen in de negentiende eeuw katholieke Nederlanders als J.A. Alberdingk Thijm en W.J.F. Nuyens een *algemene* geschiedenis van de Nederlanden. Blok en andere meer erkende historici probeerden een halfslachtige oplossing: ze begonnen wel vóór 1572, maar plaatsten toen al Holland in het centrum. Zodat ze toch enigszins de latere staat naar het verleden projecteerden. De agnosticus Geyl trachtte die halfslachtigheid te doorbreken door integendeel het latere taalgebied naar het verleden te projecteren. Maar dat beantwoordde niet aan de politieke, religieuze, culturele of economische werkelijkheid van destijds.

Na de Tweede Wereldoorlog, dus na het einde van de gecompromitteerde Groot-Nederlandse beweging en ten tijde van de Benelux, is men van Noordnederlandse zijde het probleem gaan oplossen door Benelux-geschiedenissen te schrijven. Men neemt er dan de Belgische geschiedenis van de zeventiende eeuw en later maar bij, omdat men ze voor de vorige eeuwen niet kan missen. Dat is geen overwinning op Pirenne, maar het overnemen en voortzetten van zijn machtige synthese over het naar mekaar uitgroeien van de Lage Landen in de Middeleeuwen⁴. Geyl besefte dit maar al te wel. Tot vier keer toe werd hij aangezocht om mee te werken aan de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*: hij weigerde telkens „om principiële redenen”, zo stelde Tollebeek vast.

Graaf de Grunnelaan 14
3001 Heverlee

4. L. WILS, *De Grootnederlandse geschiedschrijving*, blz. 362-366.